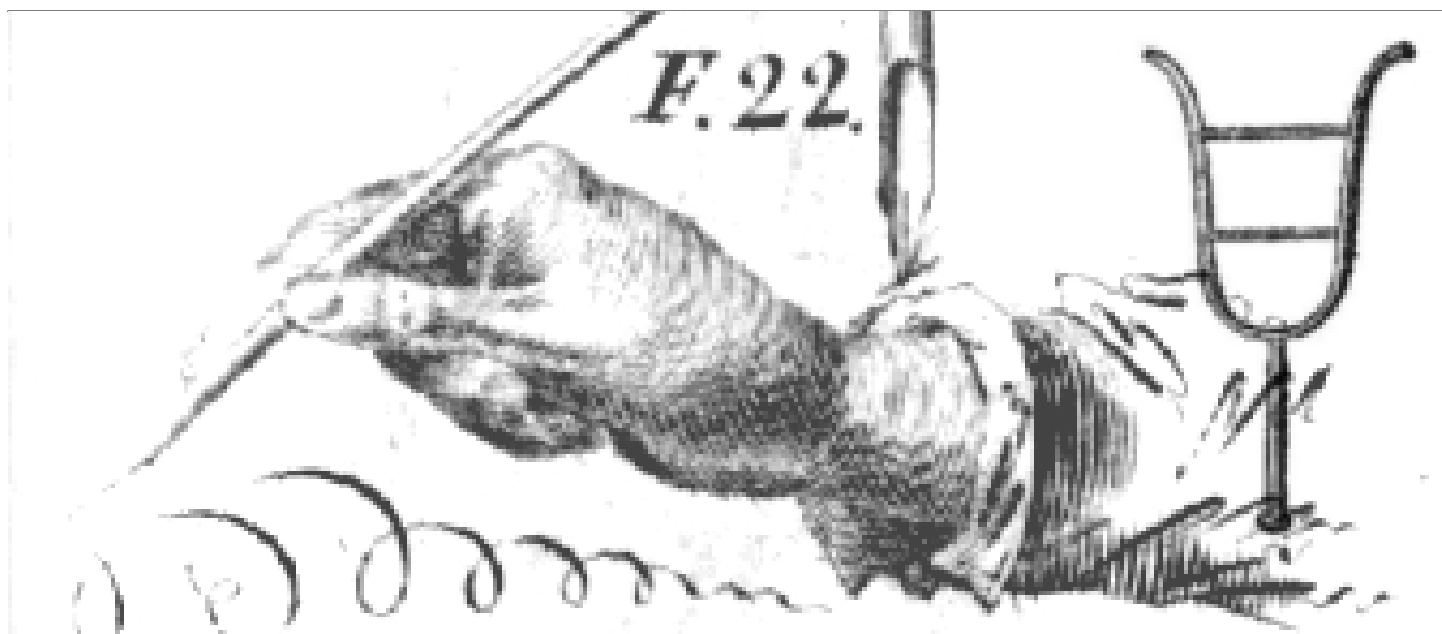

Notes sobre el mot castellà «bostezo» que apareix en textos del siglo de oro

Autor: Àlex Sendra

Data de publicació: 11-05-2012

Van ser traduïts els autors catalans dels segles XVI i XVII sistemàticament al castellà? Ho van ser alguns de les darreries del XV? Hi ha una manera de saber-ho. Analitzant lingüísticament llurs obres i trobant-hi errors de traducció que ho delatin obertament. Aquesta és una tasca que fa anys que practica l'Àlex Sendra. Aquí us oferim ara un tast del que ha observat al mot "bostezo" quan apareix als textos del Siglo de Oro.

A quasi totes les edicions dels diccionaris de la Real Academia Española¹, "bostezo" vol dir quasi sempre sempre "la acción (y efecto) de bostezar", i al Covarrubias² podem convindre que també. A totes les edicions dels DRAE excepte a l'Autoridades del 1726 i a l'Histórico del 1936.

A l'Autoridades del 1726 assimilen una traducció concreta de "badall" amb el següent sentit recollit per l'Alcover-Moll: "1. Obertura incompleta; cast. resquicio. || 2. Crull, esclatxa produïda entre dues parts d'una cosa trencada (Gandesa, Val., Al.); cast. raja, grieta"³. L'Autoridades ho assimila i hi afegeix aquesta entrada: "Metaphoricamente se entiende el agujero, ò concavidad de la tierra ò montaña, que forma adentro una obscuridad à manera de garganta..."⁴.

Amb aquesta accepció poden assimilar traduccions concretes de badall referint-se només a badalls en el terra o en muntanyes, com aquestes dues:

1.- "Se veía una cueva bruta, paca o bostezo de la tierra, que entre las malezas de unas peñas espantosas había formado el continuo azote de un arroyo, nacido del olvido, de cuya abertura..."⁵.

2.- "El altar de los ermitaños en aquella gruta retirada, bostezo del monte...", que trobem al 1629 al Panegírico al señor don Alonso Pérez de Guzmán el Bueno, de Pedro Espinosa⁶.

Al 1936, al Diccionario Histórico amplien l'aplicació de "bostezo" així: "fig. Abertura de la tierra, de las nubes, etc."7. Aquest versàtil "etc." sembla donar per fi al 1936 un valor general d'obertura a "bostezo", però realment no fan més que assimilar una altra traducció concreta de badall (aplicada ara als núvols) de textos com aquest:

"Sobrevino tal tempestad de aguacero, viento y truenos, que se hundía el mundo, ó quizá el cielo lloraba de congoja. Apresuró el Rey el paso, y apenas anduvo, como dicen, veinte, cuando el bostezo de una nube escupió un rayo..."8.

Tot i que parlant d'obertures, en català el terra, les muntanyes i els núvols poden presentar badalls en sentit literal, mentre que per dir el mateix en el Siglo de Oro amb "bostezo" cal, segons la RAE, recórrer al sentit metafòric o figurat. Com a prova que som davant d'un mot català traduït al castellà, de moment anem fluixos.

És el moment, doncs, d'atendre a aquesta altra mostra del Siglo de Oro, que extrec de tres exemples prou reveladors, dels Comentarios del desengañado de si mismo, de Diego Duque de Estrada, escrits entre 1607 i 1645:

El primer és aquest: "Habían de llevar mi ánima los demonios, pues pudiendo morir confesado y comulgado, quería morir rabiando, y que mirase aquellos instrumentos, que todos habían de hacer su oficio: las palas ardiendo para las plantas de los pies; los ladrillos para el vientre y asentaderas; los garrotillos para quebrantar los huesos; el hierro que llaman bostezo para abrirme la boca"9.

El segon: "Pusiéronme el hierro llamado bostezo , que es como tenaza de forja que, apretando por el cabo, cierra el pestillo y abre dos hierros que hacen tener la boca abierta con extraña fuerza"10.

I, finalment, el tercer: "La aldaba de la frente no deja mover la cabeza, el bostezo no deja cerrar la boca, de modo que es una angustia mortal tan congojosa e insufrible que..."11.

Hem llegit quina forma i funció tenia aquesta eina anomenada "bostezo" al Siglo de Oro. En castellà no existeix "bostezo" recollit a cap diccionari amb aquesta accepció. En català sí. A l'Alcover-Moll llegim el següent:

" Badall 4. Eina de ferro que consta d'un mànec i una peça corba amb els caps divergents, que serveix per fer obrir la boca a les bísties i mantenir-la badada el temps necessari per mirar-los o tocar-los l'interior de la boca (Mall.)"12.

L'entrada ve acompanyada d'una il·lustració com aquesta13:

Si no és l'eina que descriuen al Siglo de Oro, s'hi sembla molt. En castellà existeix només en la literatura del Siglo de Oro; en català, a la realitat.

Àlex Sendra

1 <http://buscon.rae.es/ntlle/SrvltGUISalirNtlle>

2 <http://www.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/80250529545703831976613/ima0411.htm>

3 <http://dcvb.iecat.net/default.asp>

4 <http://buscon.rae.es/ntlle/SrvltGUISalirNtlle>

5 FRANCISCO SANTOS, Las tarascas de Madrid [1665], edició de Milagros Navarro Pérez, Instituto de Estudios Madrileños, Madrid, 1976, p. 255.

6 PEDRO ESPINOSA, Panegírico al señor don Alonso Pérez de Guzmán el Bueno; edició de Francisco Rodríguez Marín, Real Academia Espanyola, Madrid, 1909, p. 387.

7 <http://buscon.rae.es/ntlle/SrvltGUISalirNtlle>

8 JERÓNIMO DE BARRIONUEVO, Avisos [1654-1658]; toms I, II, III i IV, a cura d'Antonio Paz y Meliá, Imprenta de M. Tello, Madrid, 1892-1893, p. II, 541.

9 DIEGO DUQUE DE ESTRADA, Comentarios del desengañado de sí mismo. Vida del mismo autor [1607- 1645], edició de Henry Ettinghausen, Editorial Castalia, Madrid, 1982, p. 128.

10 Ídem.

11 Ídem.

12 <http://dcvb.iecat.net/Imagefiles/b2fp200.gif>

13 Ídem.